مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020
۵۳-۷۲
تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۰/۴ تاریخ پذیرش ۱۳۹۹/۳/۱۰

گردشگری مذهبی، الگویی ایرانی_اسلامی در توسعه گردشگری پایدار شهری (نمونه موردی: شهر آران وبیدگل)

اصغرمولائی[۱] استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

اماکن مذهبی بهعنوان جاذبهای برای سفرها و گردشها در مقیاسهای شهری و فراشهری هستند که الگویی ایرانی_اسلامی در پیشرفت شهرها و مناطق ایران محسوب میشوند. در نگرش توسعه پایدار شهری نیز، بر بهره-گیری از زمینههای موجود شهرها در راستای ارتقای ابعاد فرهنگی،اجتماعی و اقتصادی آن شهر تاکید میشود. امامزادهها میتوانند بهعنوان یکی از این زمینههای ارزشمند، جاذبهای برای گردشگران باشند. که از این رهگذر با ورود گردشگران مذهبی بر همگونی اجتماعی نیز تاکید شده و هویت اجتماعی شهر تقویت میشود. برخی شهرهای ایران همچون آران و بیدگل با برخورداری از زمینه فرهنگی و اجتماعی مذهبی و امامزادههای متعدد نیازمند چنین رویکردی میباشند. هدف این مقاله تبیین اهمیت گردشگری مذهبی به عنوان الگویی ایرانی اسلامی در راستای توسعه پایدار شهری برای شهرهای خاصی همچون شهر آران و بیدگل و مطالعه راهکارهای کاربردی برای تقویت این رویکرد میباشد. در این مقاله از روش تحقیق تحلیلی توصیفی و تاریخی با رویکرد کیفی و با شیوههای مطالعات میدانی، استخراج تصویر ذهنی شهروندان و مطالعه کتابخانهای استفاده شده است. شهر آران و بیدگل با داشتن امامزادههای متعددی همچون امامزاده هلالبنعلی، امامزاده هاشم و امامزاده قاسم که زائرانی از شهرها و مناطق مختلف کشور دارند میتواند به عنوان پایگاهی برای گردشگری مذهبی برنامهریزی شود. چنین رویکردی نیازمند برنامهریزی برای معرفی، ارائه خدمات، تاسیسات و تجهیزات موردنیاز بویژه مجموعههای اقامتگاهی، طراحی و توسعه زمینهگرای امامزادهها خواهد بود.

واژگان کلیدی: گردشگری مذهبی، الگوی ایرانی اسلامی، توسعه شهری پایدار، بقاع متبرکه، شهر آران و بیدگل، امامزاده هلال بن علی.

Religious Tourism, Iranian _Islamic Pattern for sustainable urban development
(Case Study: Aran-o- Bidgol city)

Asghar Molaei
Assistance Professor at Islamic art Tabriz University, A.molaei@tabriziau.ac.ir

Abstract:
Religious places as attraction destination for urban, religion and national tourism and journeys that is Iranian Islamic pattern in improvement cities and religions. Also sustainable urban development approach, emphasis on usage cultural, social, economic and pgisical contexts. Imamzadegan Shrine are such as main attractive religious tourism in Iranian cities that usually have different spaces and attractions. Aran va Bidgol is a religious city that has cultural and social contexts via three Imamzadeh Shrine specially Imamzadeh Helal-ebn-e-Ali. The aim of this paper is explanation important of religious tourism as Iranian Islamic pattern approaching sustainable urban development for religious cities such as Aran va Bidgol city. This research is used the analytical and historical research method with qualitative approach and is done documental studies, citizen's cognitive map extraction techniques. Aran va Bidgol city with different Imamzadeh shrines, such as Imamzadeh Helal-ebn-e-Ali, Imamzadeh Hashem, Imamzadeh Ghasem that can be planned as destination for religious tourists. This approach is needs for infrastructures, utilities, services and other tourism Essentials.
Key words: Religion Tourism, Iranian Islamic pattern, Sustainable Urban Development, Imamzadeh Shrine, Aran va Bidgol city, Imamzadeh Helal-ebn-e-Ali.

۱ - نویسنده مسئول ایمیل مکاتبات A.molaei@tabriziau.ac.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

۱- مقدمه

جستجوی الگوی ایرانی_اسلامی برای ابعاد مختلف پیشرفت و تعالی سرزمین یکی از ضرورتهای کشور ایران میباشد. این امر در حوزه گردشگری، تفریح و فراغت نیازمند الگویی بومی، برخواسته از متن مبانی دینی و سازگار با آموزههای اسلامی است که انسان و جامعه را بسوی سعادت و تعالی رهنمون سازد. توسعه پایدار نیز مجموعه نگرشهایی را دربر میگیرد که تحقق توسعه را در گروی بومی شدن آن میداند و بر این باور است که با بومی شدن توسعه فراگردها و دریافتهای توسعه پایدار به سرانجام میرسد. با این تعریف فرهنگ در شمار اصلیترین زمینههای شرایط و محیط بومی تلقی میشود و با همین رویکرد، بخش مهمی از مباحث جهانی توسعه به سیاستهای فرهنگی توسعه اختصاص یافته است. در برنامهریزی فضایی و توسعه پایدار شهری آن دسته از آثار تاریخی و فرهنگی نقش تعیین کننده دارند که به مکانها و فضاها وابستهاند در واقع پیوستاری از زمان-مکان محسوب میشوند.

در این راستا، مروری بر وضعیت گردشگری در ایران و جامعه ایرانی حاکی از آن است که بخش قابل توجهی از جامعه علاقمند به سفر به مکانهای مذهبی بویژه حرم امامزادگان و بقاع متبرکه هستند که در اغلب موارد باستثنای شهرهای مذهبی مشهد و قم، سایر بقاع متبرکه از زیرساختهای لازم برای امر گردشگری برخوردار نیستند. هم چنین بخش قابل توجهی از جامعه ایرانی نیز به سمت جاذبههای گردشگری خارجی متمایل شدهاند که وضعیت نامطلوب گردشگری را با چشم انداز ایرانی_اسلامی نشان میدهد. در این راستا توجه و تاکید بر گردشگری مذهبی میتواند راهبردی موثر و کارا در بلندمدت و میان مدت بوده و به حل بسیاری از مسائل اجتماعی، و فرهنگی کمک نماید.

نگاه معناگرایانه به فضا، شهر و محیط زندگی مستلزم جستجوی مکانهای معنوی، رویدادها و ردپاهای معنوی در گذر زمان و مکان است. هجرت امام رضا(ع) به سرزمین ایران در دوره حکومت مامون عباسی، یکی از زمینههای معنوی و ردپای اهل بیت در شهرها و مناطق ایران است که فرصتی ارزشمند برای تقویت معنویت در کشور است. این رویداد عظیم مذهبی که با برکات معنوی بسیاری از قبیل قدمگاهها، راهنمایی و ارشاد شیعیان، و ایجاد حلقه توسل ارادتمندان و دردمندان به حقیقت همراه بوده است. این هجرت که از طریق مسیری از مدینه تا مرو و از جنوبغربی ایران تا شمال-شرقی (مناطق خوزستان، یاسوج و اقلید، یزد و خراسان) را شامل میشود، مسیری معنوی، آیینی و گردشگری جذابی را ارائه مینماید که معانی بسیاری را در خود نهفته دارد. بازآفرینی و احیاء این مسیر معنوی و گردشگری مذهبی، نیازمند هنرها، حرفهها و دانشهای کارآمد، نگرش برنامهریزانه و طراحانه معناگرایی است تا گرد و غبار و تحولات زمان و مکان را از چهره این مسیر بزداید و آن را مهیای استفاده علاقمندان و به زائران و گرشگران مذهبی ارائه نماید (مولائی و پیربابایی، ۱۳۹۵: ۱۰۳).

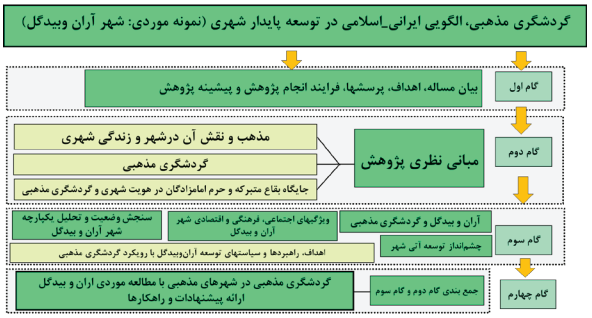
ارتقای پایداری سکونتگاهها با استفاده از زمینهها و سرمایههای بومی بویژه سرمایههای فرهنگی، محیطی و فضاهای معماری ارزشمند مانند مراکز امامزادهها و زیارتگاهها میتواند رویکردی کارا و پاسخده فرض شود. در حال حاضر ایران دارای شهرهای مذهبی متعددی همچون مشهد، قم، شهرری و ... است که برخی از آنها از رویکرد حاضر تا حدودی بهرهمند بوده و برخی همچون ، آران و بیدگل با وجود زائران و گردشگران مذهبی از نتایج بالقوه این رویکرد کم بهرهاند. کمبود زیرساختهای گردشگری همچون مراکز اقامتی و رفاهی در کنار مجموعههای مذهبی گردشگری نیازمند احیاء و توسعه مساله پیشروی این شهرها به شمار میروند. مهیا نبودن شهر برای گردشگران در ابعاد مختلف محیطی، رفاهی بازنگری در برنامهها و طرحهای توسعه شهرهای مذهبی را میطلبد.

بنابراین پرسش اصلی این تحقیق عبارت است از اینکه گردشگری مذهبی در شهرهای ایران با چه مسائل، الگوها، راهبردها و سیاستهایی روبرو میباشد؟ مقاله حاضر با روش تحقیق تحلیلی و پژوهش موردی با

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

تکنیکهای مطالعه میدانی، تکنیک تحلیل سوات[1]، عکاسی، مصاحبه و توزیع پرسشنامه انجام شده است. فرض اولیه بر این است که با توجه به شهرت مذهبی شهر و قابلیتهای موجود در نمونه موردی، شهر آران و بیدگل، میتوان به توسعه پایدار شهر با راهبرد گردشگری مذهبی پرداخت. نتایج اولیه تحقیق نشان میدهد که توسعه شهرهای مذهبی با رویکرد گردشگری مذهبی میتواند به پایداری اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و محیطی این شهرها منجر شود. در شهر آران و بیدگل با امامزادههای متعدد، احیاء و توسعه این مراکز و ایجاد زیرساختهای گردشگری مانند مراکز اقامتی و رفاهی می-تواند به پایداری این شهر کمک نماید. نمودار شکل شماره ۱ فرایند انجام پژوهش را نشان میدهد:

شکل ۱- فرایند انجام پژوهش (ماخذ: نگارنده)

۲-مذهب و نقش آن بر شهر و زندگی شهری

از نظر میرچاد الیاده، مکانهای مقدس فناناپذیرند و به عنوان سمبلی از جاودانگی جامعه دینی شناخته می-شوند. وی اماکن مذهبی را محورهای جهان مینامد چرا که آن مکان از زوایه نگاه زائر به منزله مرکز جهان اوست. فضاهای مذهبی به مکانی برای رویدادهای مذهبی برخاسته از اعتقادات دینی و سنتی هستند که از نگاهی واقعگرایانه در زندگی معاصر شهرهای شیعی از دیرباز حضور داشتهاند.

یکی از مهمترین گرایشهای فطری انسان، حس عشق و پرستش میباشد.(مطهری،۱۳۸۰). هر آنچه بود، هر آنچه هست و هر آنچه خواهد بود با پرستش بوده و خواهد بود. پرستش رکن هستیاست. سبب اتصال خالق و مخلوق، علت ارتباط فرع با اصل و دلیل پیوست ناقص به کامل است. هیچگاه و هیچجا از معبود بینیاز و از پرستش بیگانه و از پرستنده خالی و از پرستشگاه تهی نبودهاند (جواهری،۱۳۸۵). و این امر دلیلی بر اهمیت فضاهای مذهبی میباشد. شاید مهمترین مکان مذهبی در کل عالم از آغاز هبوط آدم بر زمین، بنای کعبه و مجموعه مسجدالحرام باشد. «همانا اولین خانهای که برای مردم و عبادت آنها قرار داده شد سرزمین مکه است که پربرکت و مایه هدایت جهانیان است»(سوره بقره آیه ۳۸). مسجد در صدر اسلام مرکز فرماندهی، محل قضاوت، سیاست و میعادگاه تجمع و تصمیمات بود و این سنت در زمان خلفا و امیرالمومنین نیز ادامه داشت. زیرا اسلام دین جامع دنیا و آخرت است و حاکم بر دنیا باید دین و خدا باشد. امام خمینی نیز مسجد را مرکز و کانون میداند: «مسجدالحرام و مساجد در زمان پیغمبر اکرم مرکز جنگها و سیاستها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده ... از مسجد شروع کنید این امور را ... . مسجد در هر شهر و دیاری مرکز تجمع مسلمین و تلاقی افکار و عقاید آنها بوده و نیز به همین سبب بود که تعلیمات پیامبر اسلام و خلفا غالبا در مسجد مدینه صورت میگرفت و همین سنت تا چند قرن باقی بود. در قرون نخست هر نوع تجمع سالمی در مسجد صورت میگرفت. درهای مسجد شب و روز باز بود. مردم عادی پس از ادای نمازساعاتی برای ملاقات با دوستان، کسب اطلاعات و پرداختن به اخبار نو در محوطه مسجد باقی میماندند. و صرفا یک مکان مذهبی به طور مصطلح نبود، بلکه در آن فعالیتهای فرهنگی و اجتاعی نیز صورت میگرفت(جواهری،۱۳۸۵).

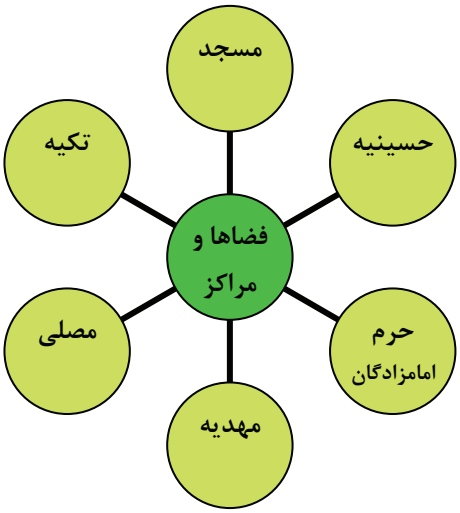
فضاهای مذهبی در سفرنامههای سیاحان اروپایی در دورههای صفویه و قاجاریه نیز مهم و با اهمیت بوده-اند. دوران صفوی، اوج رونق سفر سیاحان و جهانگردان به ایران است و جهشی که در این دوران صورت گرفت، موجب شد سیاحت اروپاییان به ایران مورد توجه قرار گیرد و در ادوار بعد به اوج خود برسد. بطوریکه اکثر

1 - SWOT

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

سـفرنامههایی کـه دربـاره ایـران نوشـته شـده مربـوط بـه دوران صفویـه و بعـد از آن اسـت (دانشـپژوه، ۱۳۸۵: ۳۶-۳۸). **انگلبـرت کمپـر** سیاح آلمانـی کـه در سـال ۱۶۸۳ م، در زمـان شـاه سـلیمان صفـوی، بـه ایـران سـفر کـرده اسـت مشـاهدات خـود را اینگونـه بیـان میکنـد: «مقابـر یـا بقـاع متبرکـه از نظـر تقـدس و طـرز سـاختمان بـا مسـاجد چشـم و همچشـمی برخاسـتهاند. حالـت احترامـاور تعظیـم ایرانیـان بـرای چنیـن مقبرههایـی حیرتـآور اسـت ... (کمپـر، ۱۳۶۳: ۱۳۳). ایرانیـان از قبـور امامزادههـا کـه در دوران صفویـه بـه بهتریـن وجـه تجدیـد سـاختمان و تزییـن شـده، مراقبـت کردهانـد. ایـن امامزادههـا از طریـق وقـف مـزارع، دهـات و گرمابههـا از عوایدبسـیاری بهرهمنـد میشـدند، ایـن عوایـد خـرج نگاهـداری سـاختمانها، تهیـه روغـن چراغهـا، تامیـن معـاش متولیـان و قاریـان میشـده اسـت (کمپـر، ۱۳۶۳: ۱۲۴). اغلـب بقـاع متبرکـه و فضاهـای مختلـف آن بـه عنـوان گنجینههـای هنـر و معمـاری ایرانی_اسـلامی تلقـی میشـوند. همیـن امـر بیانگـر اعتبـار و ارزش اجتماعـی امامـزادگان در نـزد عمـوم جامعـه و اهـل فـن و هنـر اسـت. از نظـر سـیاحان و مستشـرقان، هنرهـای بـکار رفتـه و آثـار ایجـاد شـده، یکـی از بهتریـن نمونههـای هنـر و معمـاری محسـوب میشـوند (ابنبطوطـه، ۱۳۷۶: ۴۰۷/۱) و (هیـل، ۱۳۶۸: ۸۴).

گونهشناسـی فضاهـا و مراکـز مذهبـی در شـهرها و مناطـق مختلـف اسـلامی میتوانـد متفـاوت باشـد. بهعنـوان مثـال گرامیداشـت واقعـه عاشـورا و عـزاداری بـرای حضـرت امـام حسـین (ع) در شـهرهای هنـدی در مکانهایـی بـه-نـام عاشـوراخانه[1] انجـام میشـود. و یـا در شـهرهای اهـل تسـنن، حسـینیه و تکیـه و مهدیـه وجـود نـدارد. بناهـا، فضاهـا و مراکـز مذهبـی در شـهرهای ایرانی_شـیعی را میتـوان در شـش دسـته طبقهبنـدی نمـود: الـف) مسـاجد ب) حسـینیه ج) تکیـه د) حـرم امامـزادگان ن) مصلـی ه) مهدیـه.

شکل ۲- گونهشناسی فضاها و مراکز مذهبی در شهرهای ایرانی_شیعی (ماخذ: نگارنده)

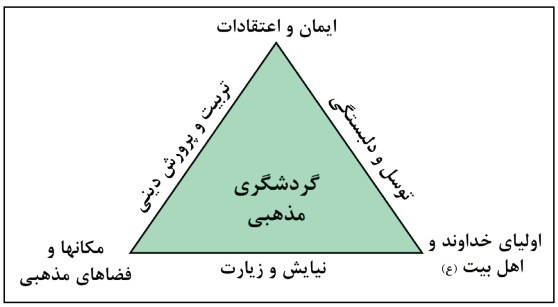
بهطـور کلـی بناهـای دوره اسـلامی را میتـوان در دو گـروه عمـده تقسـیم نمـود: ۱)بناهـای مذهبـی شـامل مسـاجد ، آرامگاههـا، مـدارس، حسـینیهها، تکایـا و مصلـی-هـا ب) بناهـای غیرمذهبـی شـامل پلهـا، کاخهـا، کاروانسـراها، حمامهـا، بازارهـا و .... مسـاجد مهمتریـن بناهـای مذهبـی هـر شـهر و روسـتا هسـتند کـه همـواره نقـش مهمـی در زندگـی مسـلمانان داشـتهاند. اهیمـت مسـاجد در شـهرها بهحـدی بـود کـه اگـر شـهری مسـجد جامـع یـا آدینـه نداشـت، اهمیـت شـهری هـم نداشـت(کیانی،۱۳۸۱:۸). نـزد مسـلمانان فضاهـای مذهبـی از نظـر قداسـت بـه چنـد گـروه تقسـیم میشـوند : الـف) حـرم و یـا مرقـد هـای امامـان و یـا منسـوبین آنهـا؛ ب)حـرم و یـا مرقـد غیـر امامـزادگان؛ ج) مسـاجد و مصلیهـا د) تکایـا و حسـینیهها(علیآبادی،۱۳۹۰). درفرهنـگ عمیـد معنـی تکیـه و حسـینیه هـر دو یکـی بشـمار رفتـه انـد و تکیـه در لغتنامـه دهخـدا پشـت بـه چیـزی گذاشـتن معنـا شـده و معنـای مجازیـاش اعتمـاد اسـت. بـا توجـه باینکـه در فضاهـای گـروه (الـف، ب وج) اصـل کلـی بـرای انجـام مراسـم زیـارت همـراه بـا تـلاوت قـرآن وکتـاب دعـا و ادای نمـاز اسـت و غیـر مسـلمانان حـق ورود بـه آنـرا ندارنـد ولیکـن در تکایـا و حسـینیه اصـل بـر انجـام مراسـم مذهبـی مخصوصـا مراسـم ایـام محـرم میباشـد و غیـر مسـلمانان نیـز در ایـن مراسـم شـرکت میکننـد . وجـود

۱- عاشوراخانه مکانهایی در شهرهای هندی برای عزاداری امام حسین(ع) است.

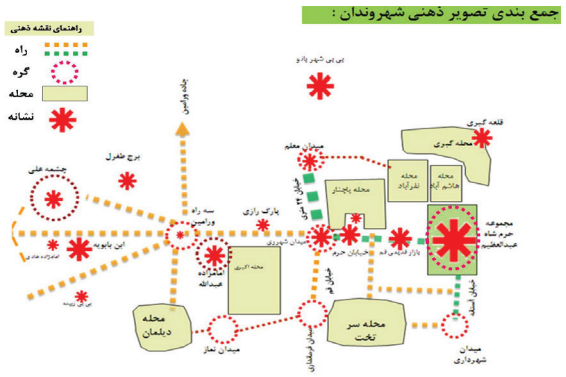
مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

حـرم امامـان و یـا منسـوبین آنهـا در هـر شـهر و یـا کـوی و بـرزن وجـود نـدارد ولیکـن در هـر شـهر و یـا قصبـات و دهـات ایـران تکایـا و حسـینیه هـا احـداث شـده و وجـود دارنـد . مسـلمانان شـیعه ایرانـی عشـق خاصـی بـه امامـان مخصوصـا» حضـرت امـام حسـین دارنـدو حسـینیه محلـی کـه مـاه محـرم در آنجـا بـه مناسـبت شـهادت امـام حسـین روضـه خوانـی و عـزا داری میکنند(علیآبـادی:۱۳۹۰). حسـینیهها و تکایـا بهعنـوان تجلـی وحـدت در محیـط کالبـدی ، اتحـادی بیـن زمـان، مـکان و مـردم میباشـد(امینزاده،۱۳۷۹). بیـن ایمـان و اعتقـادات دینـی و مذهبـی، اولیـای الهـی و مکانهـا و فضاهـای مذهبـی رابطهـای مسـتقیم وجـود دارد. چنانکـه توسـل و نیایـش و زیـارت و پـرورش دینـی در ایـن مکانهـا شـکل میگیـرد.

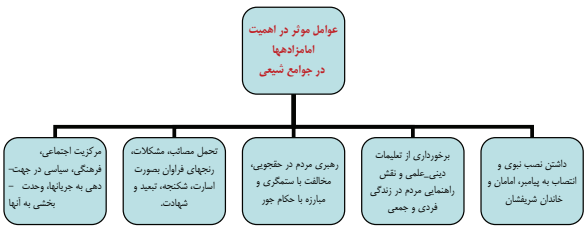

شکل ۳- رابطه بین ایمان و اولیای خداوند و مکان مذهبی (نگارنده)

شکل ٤- تصویرذهنی شهروندان شهر ری و ارجحیت بالای مکانهای مذهبی (مولائی و پیربابایی، ۱۳۹۷: ۲۵۲).

اهمیـت امامزادههـا در جوامـع شـیعی را میتـوان از چنـد بعـد بررسـی نمـود: ۱- داشـتن نصـب نبـوی و انتصـاب بـه پیامبـر، امامـان و خانـدان شریفشـان ۲- برخـورداری از تعلیمـات دینی_علمـی و نقـش راهنمایـی مـردم در زندگـی فـردی و جمعـی ۳- رهبـری مـردم در حقجویـی، مخالفـت بـا سـتمگری و مبـارزه بـا حـکام جـور ۴- تحمـل مصائـب، مشـکلات، رنجهـای فـراوان بصـورت اسـارت، شـکنجه، تبعیـد و شـهادت ۵- مرکزیـت اجتماعـی، فرهنگـی، سیاسـی در جهتدهـی بـه جریانهـا، وحدتبخشـی بـه آنهـا (مولائـی، ۱۳۹۲).

شکل ۵- عوامل موثر در اهمیت امامزادهها در جوامع شیعی(مولائی، ۱۳۹۲).

در طـول تاریـخ شـیعه، ایـن ابعـاد مهـم باعـث گردیـده اسـت کـه عمـوم شـیعیان امامزادههـا را بـه عنـوان پنـاه-گاه، محـرم اسـرار، واسـط بیـن خـود و خداونـد، خلوتگاهـی امـن و معنـوی تصـور و تلقـی نماینـد. ارادت شـیعیان بـه امام-زادههـا، در طـول زمـان بویـژه در ایـام و مناسـبتهای خـاص قابـل ملاحظـه و مشـاهده میباشـد بطوریکـه زائـران علاقمنـد هسـتند تـا لحظههـای خـاص خـود را در کنـار امامزادههـا سـپری کننـد: عـزاداری، جشـنها و اعیـاد، احیـای شـبهای قـدر و ... نمونههایـی از ایـن برنامههـا هسـتند.

خانـدان اهـل بیـت (ع) بـه عنـوان سـمبل کرامـت، بخشـش و فضـل بهشـمار میرونـد. بنابرایـن تکریـم و تفضّـل، بـه عنـوان یکـی از اصـول و مبانـی طراحـی و توسـعه بقـاع متبرکـه و حرمهـای مطهـر خانـدان اهـل بیـت اسـت. بطوریکـه امامـان و امامـزادگان در طـول حیـات خـود از نیازمنـدان، فقـرا و یتیمـان دسـتگیری کـرده و حـرم مطهـر ایشـان نیـز مکانـی بـرای تکریـم و تفضّـل بـوده اسـت. ایـن موضـوع هـم در تاریـخ زندگانـی امامـان و امامـزادگان بوضـوح روشـن اسـت

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

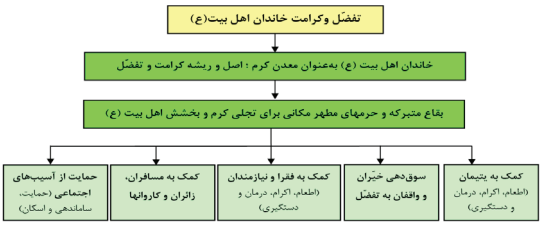
و هـم در کلام و سـنت بهطـور مکـرر بیـان شـده اسـت:

۳- مبانی اعتقادی زیارت اهل بیت (ع)

کـرم و بخشـش اهـل بیـت(ع) در **قـرآن** نیـز اشاره شـده اسـت. خداونـد در سـوره «هـل اتـی» کـه در شـان اهل- بیـت (ع) نـازگ گردیـد میفرمایـد: **«إِنَّ هَـذَا كَانَ لَكُـمْ جَـزَاء وَكَانَ سَـعْيُكُم مَّشْـكُورًا»** (ایـن پـاداش شماسـت و از کوششـتان سپاسـگزاری شـده اسـت). خداونـد در ایـن آیـه شـریفه از بخشـش و کـرم خانـواده امـام علـی(ع) در اطعـام مسـکین در عیـن روزهـدار بـودن و گرسـنگی خویـش، تشـکر مینمایـد.

از امـام باقـر (ع) روایـت شـده اسـت کـه میفرمـود: چهـار چیـز در هـر کـس باشـد خداونـد متعـال بـرای او خانـهای در بهشـت بنـا میکنـد: کسـی کـه بـه یتیمـی پنـاه دهـد، بـه ضعیفـی رحـم کنـد، بـا پـدر و مـادرش مهربـان باشـد و بـا بـرده و زیردسـت خـود مـدارا کنـد.

بنابرایـن **تفضّـل و کرامـت** یکـی از ویژگیهـای اصلـی خانـدان اهـل بیـت(ع) و امامـان و امامـزادگان اسـت. ایـن اصـل در قالـب جـود و بخشـش، کمـک بـه یتیمـان، نیازمنـدان و مسـتمندان و فقـرا و در راهماندگان تجلّـی مـی- یافتـه اسـت. بنابرایـن توسـعه، و برنامهریـزی و طراحـی بقـاع متبرکـه و حرمهـای مطهـر آن بزرگـواران نیـز بایـد محلـی بـرای تجلـی ایـن مهـم باشـد. ارتقـای کارکردهـای حـرم بـه عنـوان مجموعههـای چندمنظـوره بـا کانونیـت زیـارت و عبـادت، بـه همـراه مراکـز کمـک بـه نیازمنـدان، یتیمـان و فقـرا، **راهبـردی کارآمـد در توسـعه بقـاع متبرکـه** اسـت. ایـن راهبـرد، بـا توجـه بـه مقیـاس عملکـردی حـرم، نیازهـای شـهر و محیـط پیرامـون و ... میتوانـد در قالـب زائرسـرا، موسسـه خیریـه، مراکـز نگهـداری از ایتـام، مرکـز حمایـت از آسـیبهای اجتماعـی و ... محقـق شـود. ایـن قبیـل نیازهـا و مسـائل کـه در جامعـه معاصـر بـه اشـکال مختلـف وجـود دارد، میتوانـد بـا پیشـگامی بقـاع متبرکـه یـا همـکاری بـا نهادهـای مسـئول و یـا هدایـت واقفیـن و خیّـران بـه اصـل تفضّـل و کرامـت تجلـی یابـد. امـر تفضّـل و کرامـت بقـاع متبرکـه را میتـوان در آسـیبهای اجتماعـی کـه امـروزه گریبانگیـر جامعـه شـده اسـت میتوانـد در قالـب حمایـت از یتیمـان و کـودکان کار و خیابـان، حمایـت از زنـان اسـیبدیده اجتماعـی و حمایـت از افـراد بیخانمـان، محقـق نمـود.

شکل ٦- نمودار تجلّی اصل تفضّل و تکریم در بقاع متبرکه و حرمهای مطهر

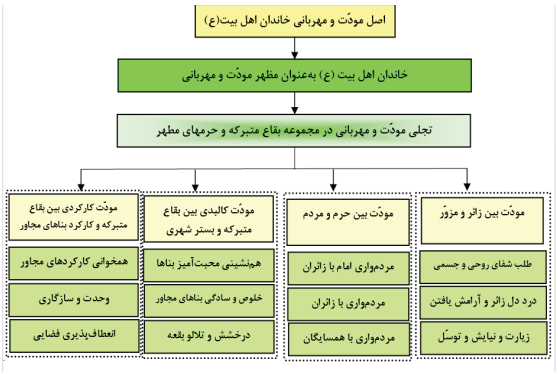
مـودّت و مهربانـی (خانـدان اهـل بیـت(ع) و بقـاع متبرکـه بهعنـوان مظهـر مـودّت و مهربانـی)

مودت خاندان رسـالت یکی از راههایـی اسـت کـه انسـان را به رضایت خداونـد رهنمـون میشـود. **مَوَدّت** کلمـهای عربـی بـه معنـای دوسـت داشـتن و اصطلاحـی برگرفتـه از آیـه مودت اسـت کـه بنابـر ایـن آیـه و روایاتـی از جمله حدیـث بـاب حطـه و نیـز سـیره پیامبر اکرم(ص) مودت اهـل بیت(ع) واجب شـمرده میشـود. در آیـه مودت دوسـتی خویشـاوندان پیامبـر(ص) مـزد رسـالت آن حضـرت معرفی شـده اسـت. مقصـود از قربی (خویشـاوندان) در این آیه همـان کسـانیاند که آیـه تطهیـر در مـورد آنـان نـازل شـده اسـت[1]. مهربانـی و رابطـه محبتآمیـز بیـن خانـدان اهـل بیـت(ع) و سـایرین زبانـزد در طـول تاریـخ اسـلام بـوده اسـت. مـودّت و مهربانـی امامـان و امامـزادگان میتوانـد در حـرم مطهـر ایشـان نیـز متجلـی شـود. امـری کـه در طـول تاریـخ در حرمهـای متعـددی بـه شـکلهای گوناگـون تجلّـی یافتـه اسـت. نمودهـای ایـن تجلّـی در بقـاع متبرکـه عبارتنـد از: ۱-رابطـه محبتآمیـز بیـن امـام (یـا امامـزاده) و زائریـن ۲- رابطـه محبتآمیـز بیـن خادمیـن و مسـئولین و زائریـن در ورود، حضـور و بدرقـه افـراد ۳- رابطـه مودّتآمیـز بیـن بقعـه متبرکـه و بناهـا و فضاهـای پیرامـون و همنشـینی مهربانانـه جمیـع بناهـا و فضاهـا و بقعـه شـریف ۴- رابطـه مودّتآمیـز بیـن کارکـرد بقعـه متبرکـه و کارکـرد بناهـا و فضاهـای پیرامـون.

۱

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شکل ۷- نمودار تجلّی اصل مودّت و مهربانی در بقاع متبرکه و حرمهای مطهر

٤- گردشگری مذهبی

جهانگـردی بـا انگیزههـای گوناگونـی صـورت میگیـرد. برخـی از ایـن انگیزههـا بـه فرهنـگ و آیینهـای مربـوط بـه آن مرتبـط میگـردد. از اینـرو توریسـم فرهنگـی، توریسـم اجتماعـی و توریسـم مذهبـی دارای انگیزههـای مشـترکی هسـتند. فرهنـگ جاذبـه اصلـی گردشـگری اسـت. بـدون فرهنـگ کـه تفاوتهـا را ایجـاد میکنـد، همـه جاهـا شـبیه بـه هـم بـه نظـر میرسـند. گردشـگری مذهبـی یکـی از قدیمـی تریـن و پررونـق تریـن گردشـگریهای گذشـته و حـال حاضـر در سراسـر جهـان اسـت کـه قدمـت آن بـه فرهنـگ دینـی مـی رسـد. اگـر نگاهـی بـه تاریـخ گذشـته در زمینـه ی سـفرها و گـردش هـای مذهبـی داشـته باشـیم بـه گـردش هـای مذهبـی چـون مراسـم مقـدس یونانیـان باسـتان در معابـد آپلـون و ...، سـفرهای مصریـان بـرای دیـدار از فراعنـه و... (دورانـت،۱۳۷۰: ۲۰۵). ایرانیـان باسـتان بـه معبـد آناهیتـا در کنـگاور و ... و نظایـر آن بـر مـی خوریـم کـه هـر یـک بـه گونـه ای، قدمـت و رواج ایـن شـکل از گردشـگری را در میـان ملـل مختلـف نشـان میدهنـد.

توریسـم فرهنگـی بـه آن بخـش از گردشـگری اطـلاق میشـود کـه بـه جاذبههـای فرهنگـی و تاریخـی توجـه مـی- شـود. گردشـگری میتوانـد بـرای حفـظ و تجدیـد حیـات فعالیتهـای مختلـف فرهنگـی اثـرات مثبتـی داشـته باشـد. توریسـم فرهنگـی بـه عنـوان نمونـه میتوانـد در بـر گیرنـده اجـرای هنرهـای نمایشـی، بازدیدهـای فسـتیوالی از آثـار تاریخـی و یادبودهـا، تورهـای آموزشـی، موزههـا، میراثهـای طبیعـی و فسـتیوالهای مذهبـی باشـد.

گردشـگری و گـذران اوقـات فراغـت بـه شـیوهای جدیـد، پدیدهـای پیامـدی و همزمـان جـز جدایـی ناپذیـر جامعهـی صنعتـی و حلقهـای مهـم در بـاز تولیـد آن اسـت (مؤمنـی، : ۱۵). زیـارت و گردشـگری مذهبـی کـه ریشـه در باورهـا و اعتقادهـای دینـی – مذهبـی دارد، بـه مفهـوم تخصصـی خـود فراتـر از وابسـتگی بـه زمـان و اوقـات فـر اغـت، عامـل مهـم جغرافیـای انسـانی در شـکلگیری مسـافرت، ایجـاد تمرکـز و چشـم انـداز فرهنگـی اسـت. در میـان گردشـگران مذهبـی بـا دو گـروه مواجـه هسـتیم: یکـی زائـران، کسـانی کـه انگیزهـی آنهـا از مسـافرت، فقـط انجـام امـور مذهبـی اسـت و زمـان و مـدت اقامـت آنهـا، تابـع اوقـات فراغـت نیسـت و دیگـری، گردشـگران مذهبـی کـه ضمـن انجـام زیـارت و شـرکت در مراسـم مذهبـی از مـکان هـای دیگـر گردشـگری(اعم از مذهبـی و غیـر زیارتـی) نیـز دیـدن میکننـد و یـا بـه عبارتـی دیگـر، اهـداف مسـافرت آنهـا چنـد منظـوره بـا اولویـت زیـارت اسـت. بـا ایـن وجـود امـروزه گردشـگری مذهبـی بـا همهـی اجـز اء و گونههـای مختلـف آن، بـه سـبب ویژگـی هـای سـاختاری و کارکـردی خـاص، تـو انسـته خـود ر ا در متـن گردشـگری جهانـی جـای دهـد، بـه طـوری کـه حـوزه نفـوذ آن سراسـر جهـان را فـرا گرفتـه اسـت /(Nolan,۱۹۸۹:۱۱ Santos,۲۰۰۴:۸)

بـه هـر حـال پیدایـش حیـات، شـکل گیـری، رشـد و توسـعهی شـهرهای مذهبـی، محصـول ارتبـاط متقابـل و پیامدهـای فضایـی جهـان بینـی بـا محیـط اسـت. در ایـن نـوع گردشـگری، مکانهـای زیارتـی و مراسـم و شـعائر مذهبـی مدنظـر توریسـتها قـرار میگیـرد، ماننـد زیـارت کعبـه، اورشـلیم و مشـهد. زیـارت از ویژگیهـای معمـول مذاهـب قومـی و ادیـان جهانـی اسـت. سـفر بـه اماکـن زیارتـی اغلـب حرکـت دسـته جمعـی تعـداد کثیـری از زائـران را بـه آن مناطـق در پـی دارد. ایـن امـر بویـژه بـرای پیـروان دیـن اسـلام، هنـدو و مسـیحیت حایـز اهمیـت اسـت. بنابرایـن چنیـن مکانهایـی کـه بـه دور از محـل سـکونت

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

پیروان آن دین قرار دارند، به عنوان ایجاد کننده یک جریان جهانگردی می باشند که انگیزه اصلی آن انگیزه دینی است (قادری و همکاران،۱۳۸۸: ۷۷-۸۸). به اعتقاد راپوپورت هویت شهرها ریشه در فرهنگ مردم آنها دارد و معتقد است که عامل فرهنگی به ویژه اعتقادات مذهبی مردم، اساس ایجاد زیستگاه‌های انسانی بوده است وی اساس عمل نظم‌دهی به سکونتگاه‌ها را مذهب می‌داند که غالباً به شیوه‌ای نمادگرایانه صورت می‌گرفته است (راپاپورت، ۱۳۶۶: ۱۹).

در گردشگری مذهبی، اماکن مذهبی بویژه بناها و مجموعههای آرامگاهی و نیایشی از جایگاه و جذابیتی ویژه برخوردارند. در سرزمین ایران بیشترین نوع ساختمان‌هایی که از قدیم به یادگار مانده‌اند بناهایی هستند که از لحاظ اعتقادات و سنن ملی و مذهبی برای جامعه با ارزش بوده‌اند و به این لحاظ در طول زمان در مرمت و نگاهداری آنها کوشش شده است. این نوع مکان‌ها اغلب نام‌هائی مذهبی یا آیینی دارند. همانطور که انسان امروزی باورهای اسطوره‌ای را به اعتبار آنکه شکلی از خودآگاهی اجتماعی در تاریخ بوده‌اند گرامی می‌دارد، خود شیء یا مکان اسطوره‌ای هم به عنوان یک پدیده فرهنگی دوران قدیم باید در متن یک صحنه فرهنگی امروزین قرار داده شده و از آن طریق معرفی گردد تا بتواند علاوه بر بعد اعتقادی و زیارتی از نظر تبادل پیام فرهنگی باذهن انسان امروزی ارتباط برقرار نماید.

احیای مکانهای مذهبی در تمامی کشورهای جهان جهت جذب توریست یکی از راهکارهای توسعه توریسم فرهنگی میباشد. در توریسم شهری عوامل متعددی میتوانند زمینه ساز جذب توریستها باشند که وجود مکانهای مذهبی نظیر امامزادهها میتواند یکی از این عوامل باشد. ایران به دلیل شرایط خاص و اسلامی بودن در زمره کشورهایی قرار میگیرد که در توریسم مذهبی میتواند بسیار فعال بوده و تعداد کثیری از توریستهای مشتاق به مذهب را به خود جذب نماید. حفاظت این سرمایهها که در راستای پایداری فرهنگی و اجتماعی است و بکارگیری آن در ارتقای پایههای اقتصادی شهرهای مربوطه میتواند پایداری اقتصادی و محیطی را بدنبال داشته باشد. علاقمندی شهروندان بومی و غیربومی و گردشگران علاوه بر خاطرهانگیزی و تعلق-خاطر زائران ایجاد زیرساختهای لازم در راستای تامین رفاه و نیازمندیهای زائران و گردشگران ضروری خواهد بود.

طبق تحقیقات روانشناسی دین راههای برای از بین بردن آزردگی روحی و روانی انسان وجود دارد که یکی از این راهها تخلیه روانی است. دین و مذهب ازجمله پدیدههایی هستند که توانایی آرامش روحی انسانها را در خود نهفته دارند (خرمشاهی، :، ۲۹۱). زیارتگاهها در ساخت، بافت، روابط و قوانین اجتماعی، نقش مهمی را داشته و دارند. یکی از کارکردهای اجتماعی زیارتگاه نقشی است که آنها به عنوان پناهگاهی برای مظلومان و ستمدیدگان و یا توبهکنندگان ایفاء کردهاند. این نقش از بست نشستن روحانیون برای احیای قوانین اسلامی، تا پناهنده شدن اشرار برای گرفتن تامین جانی، قابل بررسی است (مدنی، ۱۳۷۰: ۳۸-۳۹).

بقاع متبرکه و حرم امامزادگان بهعنوان **فضاهای اجتماعطلب** در مقابل فضاهای اجتماعگریز، با جذب شیعیان حتی غیر شیعه، به سوی خود، **تسهیلکننده تعامل اجتماعیانند**. فضاهای اجتماعطلب در کسب رضایت انسان از زندگی، امید به آینده، پویایی و تحرک او نیز نقش دارند. همچنین از منظر هنر معماری مذهبی، بناهای زیارتی، بدلیل ویژگیهای نور و صداها و نجواهای مذهبی، محیط تعاملیای پویا هستند. زیارت و صداهای آن را باید موسیقی دلنشین و عمیق مذهبی و تاثیرگذار دانست (فرگاس، ۱۳۷۹: ۳۶۱-۳۶۴). بنابراین مراکز و مجموعهها و فضاهای مذهبی به عنوان عناصری بنیادین در ساختار شهرهای شیعی بوده و در قالب گرهها و نشانههای کلیدی محسوب میشوند.

امامزادهها به عنوان حرمی امن، محبوب و پایدار، با تاریخ شهرها گره خورده و در تحولات شهری نقشی کلیدی و جهتدار داشتهاند. این مراکز ضمن به عنوان

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

عنصـری سـاختاری در هویـت شـهر مربوطـه دارنـد، بـر هویـت شـهرهای پیرامونـی نیـز تاثیـر گذاشـته و بـه عنـوان قطـب فرهنگی-اجتماعـی و گردشـگری مذهبـی نقشـآفرین-انـد. بطـور کلـی امامزادههـا نقشـی وحدتآفریـن در سـاختار فرهنگـی، اجتماعـی و کالبـدی دارنـد. در بعـد فرهنگـی و اجتماعـی جـاذب افـراد و گروههـای جامعـه در فضایـی واحـد و القـای حسـوحال مذهبـی و روحانـی، نمـاد پایـدار فرهنگـی و بسـتر بیبدیـل نمایشـگر هویـت اجتماعـی محسـوب مـی-شـود. ایـن امـر باعـث پایـداری فرهنگـی و اجتماعـی شـهرها گشـته و موجبـات تقویـت امنیـت روانـی، اجتماعـی و فرهنگـی جامعـه را فراهـم میآورنـد. بطـور کلـی جایـگاه امامزادههـا در بعـد هویـت فرهنگـی و اجتماعـی شـهرهای ایرانـی مـی-تـوان گفـت:

- در مذهـب شـیعه مجموعـه امامـزاده **فضایـی بـرای زیـارت، نیایـش و عبـادت و نیـز توسـل به بـزرگان دینـی** محسـوب میشـود. در دوره معاصـر و شـهرهای عصـر حاضـر، بـا توجـه بـه بحـران معنـوی و تنـوع بسـیار بـالای مشـغلههای دنیـوی؛ چنیـن فضاهایـی بـه عنـوان پناهـگاه معنـوی و تقویـت اعتقـادات دینـی میتوانـد باشـد.

- امامزادههـا در شـهرهای ایرانـی بهمثابـه **فضایـی بـرای تقویـت آرامـش انسـانها و در نتیجـه آرامش شـهر** و جامعـه عمـل مینمایـد. چراکـه ایـن امـر پـس از ورود بـه امامـزاده و خـروج از آن، تصفیـه روحـی و احسـاس آرامـش در زائـران ملاحظـه میشـود.

- امامزادههـا در شـهرهای ایرانـی _بـه همـراه مسـاجد و حسـینیهها_ **بـه عنـوان مرکـز امدادرسـانی و سـاماندهی و کمـک بـه نیازمنـدان در مواقـع بحرانـی و سـوانح** در نظـر گرفتـه میشـود. در روزهـای جنـگ، زلزلـه، سـیل، سـرمای شـدید و یخبنـدان و همچنیـن سـاماندهی کاروانهـا و مسـافران خـاص بنـا بـه مدیریـت مربوطـه اسـتفاده میشـود.

- امامزادههـا در شـهرهای ایرانـی در **محـل برگـزاری برنامههـای متنـوع در مناسـبتهای مختلـف سیاسـی، فرهنگـی و اجتماعـی** اسـت: برگـزاری انتخابـات و شـعبات رایگیـری؛ سـخنرانیهای مسـئولین و ... ؛ احیـای شـبهای قـدر؛ عزاداریهـای محـرم و صفـر ؛ اعتـکاف ؛ برنامههـای آموزشـی و دورههـای آموزشـی بسـیج و .... - در اغلـب شـهرهای ایرانـی، امامزادههـا بـه عنـوان **کانـون و محملـی بـرای سـفر و گردشـگری مذهبـی** درون-شـهری و از شـهرها و روسـتاهای دیگـر بهحسـاب میآیـد. بـه عنـوان مثـال شـهرهای قـم، مشـهداردهال کاشـان، آران-وبیـدگل، شـیراز_امامزاده شـاهچراغ)، قزویـن نمونههایـی از مقاصـد گردشـگری مذهبـی در ایـران بهشـمار میرونـد.

شکل ۸- امامزادهها کانونی حیاتی برای شهر و تجلی هویت فرهنگیاجتماعی ؛ امامزاده هلالبن علی آرانوبیدگل

جمعـه پـس از جمعـه قالیشـویان بـه «جمعـه نشـلگی-هـا» معـروف و مشـهور اسـت. در ایـن جمعـه مـردم روسـتای نشـلگ (نشـلج) بـه مشـهد اردهـال میآینـد. نشـلگیها دربـاره مراسـم هفـت امامـزاده و اختصـاص یافتـن ایـن مراسـم بـه طایفـه نشـلگی توجیـه و توضیـح خاصـی دارنـد و میگوینـد: «چـون اجدادمـان نتوانسـته بودنـد کـه بـه موقـع بـه کمـک حضـرت سـلطانعلی(ع) در جنـگ بـا کفـار و اشـقیاء برونـد، بنابرایـن در جمعـه هفتـه بعـد از شـهادت و خاکسـپاری او، بـه کنـار مـزار مبارکـش رفتنـد و بـه سـوگ و غـم نشسـتند و عـزاداری کردنـد، از آن زمـان هـر سـاله نشـلگیها بـه یـاد آن روز، یـک هفتـه پـس از جمعـه قالـی شـویان و در

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

سـومین هفتـه پاییـز بـه مشـهد اردهـال میآینـد و مراسـم هفتـم امامـزاده را برگـزار میکننـد. عـزاداران نشـلگی معمـولا بـا پیراهـن سـیاه یـا تیـره در مراسـم شـرکت میکننـد و بـه سـینهزنی و نوحهخوانـی و نخلگردانـی میپردازنـد. نخلـی را کـه سـیاهپوش و سـبزپوش کردهانـد را بـر دوش گرفتـه و در حیـاط صحـن گرداگـرد حـوض میگردانند و تمامـی زائـران و فروشـندگان غـروب جمعـه نشـلگیها مشـهد اردهـال را بـه قصـد وطـن و سـرزمین خـود تـرک میکننـد (بلوکباشـی، ۱۳۸۵: ۵۰-۶۶) ؛ (فرخیـار، ۱۳۸۴: ۱۴۴) ؛ (http://www.ardehal.org)

شکل ۹- منظر فرهنگی و مذهبی ؛ آیین قالیشویان مشهد اردهال کاشان

۵- شهرهای مذهبی

شـهر مذهبـی عنوانـی اسـت بـرای شـهرهایی کـه بدلایلی چـون خاسـتگاه و جایـگاه بـزرگان و پیامبـران، مـکان معجـزه هـا و حودثـی مـاورای قـدرت و نیـروی انسـانی و مدفـن افـراد بـزرگ یـک اییـن، مـورد توجـه و پیـروان یـک دیـن یـا مذهـب خـاص هسـتند. در نـگاه بـه شـهر زیارتـی دو دیـدگاه وجـود دارد. دیـدگاه گردشـگری بیشـتر بـر سـفر و پیامدهـای ناشـی از آن و حضـور در شـهر و دیـدگاه دینـی، بـر تجربـه دینـی گردشـگر در ضمـن زیـارت تاکیـد میکنـد و البتـه ایـن دو نـوع تاکیـد، پیامدهـای متفاوتـی را بـرای توسـعه یـک شـهر زیارتـی خواهـد داشـت (توانگـر و دیگـران، ۱۳۹۱: ۵-۴).

منظـور از شـهرهای مذهبـی شـهرهایی اسـت که بـه علـل مختلـف مـورد احتـرام و توجـه پیـروان یـک دیـن یـا مذهـب خـاص باشـند. بـرای مثـال شـهرهای مکـه، کربـلا، نجـف، کاظمیـن، مشـهد و قـم شـهر مذهبـی شـیعیان محسـوب میشـود. شـهرهای مذهبـی اغلـب بـا وجـود بقـاع متبرکـه و حرمهـای مطهـر امامـان و امامـزادگان، هویـت اجتماعـی، فرهنگـی، فضایـی و کالبـدی آن شـهرها را بـه گونهـای متمایـز میشـوند. حـرم امامـزاگان در اغلـب شـهرهای بـزرگ و کوچـک و نیـز برخـی روسـتاهای ایـران که آن مکانهـا را متبـرک نمودهانـد، فضاهایـی معنـوی و شـهری مذهبـی خلـق نمودهانـد کـه مهمتریـن شـاخصه آن شـهرها محسـوب میشـوند. ایـن تمایـز و تشـخص از طریـق زیـارت و حضـور زائـران، احـداث مجموعههـای مکمـل از قبیـل حوزههـای علمیـه، مسـاجد، کتابخانـه و ... متجلـی میشـود. مشـهد مقـدس، دومیـن کلانشـهر مذهبـی جهـان، از قـرون گذشـته یادگارهایـی بـس افتخارآفریـن و پیشـینهای پربـار داشـته اسـت. ایـن مهـم بـا وجـود مضجـع پـاک و شـریف ثامنالحجـج حضـرت علـی بـن موسـیالرضا(ع) بـه ماننـد نگینـی درخشـان در عالـم تشـیع و بـه عنـوان پایـگاه معـارف دینـی و رضـوی تجلـی یافتـه اسـت. اکنـون ایـن شـهر، میعـادگاه ارادتمنـدان اهـل بیـت عصمـت و طهـارت(ع) و میلیونهـا زائـر و مسـافر عاشـقی اسـت کـه از سراسـر ایـران و مناطـق دیگـر وارد ایـن شـهر میشـوند (https://www.mashhad.ir).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

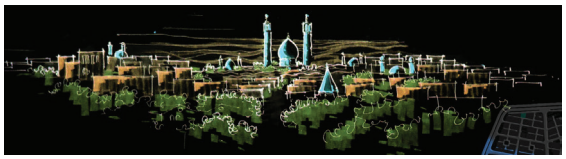
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شهر/منطقه مذهبی	ویژگیها و مشخصات	گردشگری مذهبی
مشهد	آرامگاه حرم امام رضا (ع)، دومین کلانشهر مذهبی جهان،	سالانه حدود ۲۸ میلیون زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی و امکانات رفاهی
قم	آرامگاه حرم حضرت معصومه(س)،مرکز حوزههای علمیه شیعه و علاقمندان،	سالانه ۲۳ میلیون زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی و امکانات رفاهی
شهرری	آرامگاه حرم حضرت عبدالعظیم (ع)، قبله شهر تهران،	سالانه ۱۳ میلیون زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی و امکانات رفاهی
شیراز	آرامگاه حرم حضرت شاهچراغ	سالانه ۹ میلیون زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی
مشهد اردهال کاشان	آرامگاه حرم حضرت علی بن محمدباقر	سالانه ۲ میلیون زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی
آران و بیدگل	آرامگاه حرم هلال بن علی(ع)،	سالانه ۱ هزار زائر از سراسر ایران و سایر کشورهای جهان، برخورداری از فضاهای زیارتی

٦- نمونه موردی؛ شهر آرانوبیدگل

در شهرستان آران و بیدگل، علاوه بر بافتهای قدیمی ارزشمند شهری و روستائی صدها اثر و بنای تاریخی زیبا و دیدنی اعم از بقاع متبرکه، مسجد، حسینیه و تکایا، حمام، آب انبار، قلعه و کاروانسرا ،خانه های مسکونی وجود دارد که همراه با جاذبه های طبیعی به ویژه دیدنیهای کویر(اعم از تپه های بلند و زیبای ریگ زارها، گونه های گیاهی کویری، حیات وحش) این شهرستان را به یکی از قطب های مهم گردشگری استان اصفهان مبدل ساخته است(www.isfahancht.ir).

جاذبه‌های مذهبی آران و بیدگل که گره‌خوردگی تعالیم مذهبی با اندیشه، هنر و زندگی را به نمایش می‌گذارد، انگیزه‌های مذهبی گردشگران برای سفر به این شهر را میتواند افزایش دهد و راه را برای توسعه صنعت گردشگری مذهبی هموارتر سازد. آران و بیدگل به عنوان پنجمین شهر مذهبی کشور علاوه بر قابلیت‌های مذهبی، به عنوان دومین شهر از نظر تعدد بناهای ثبتی میراث فرهنگی استان اصفهان، دارای جاذبه‌های تاریخی و گردشگری فراوانی است و می‌توان از این قابلیت‌ها به نحو مطلوب استفاده کرد. بقاع متبرکه آران وبیدگل عبارتند از: **بقعه امامزده محمد هلال، بقعه امامزاده هادی، بقعه امامزاده قاسم، فیض آباد، امامزاده فضل، قدمگاه، هفت امامزاده، امامزاده علی اکبر، هاشم ابن علی، امامزاده حسین.**

شکل ۱۰- آرانوبیدگل، شهری مذهبی با امامزاده-های متعدد؛ سیما و منظر شهری مذهبی با گنبدها و منارههای شاخص

شهر کویری آران و بیدگل در ۶ کیلومتری شمال شرقی کاشان و به فاصله حدود ۲۰۰ کیلومتری شهر اصفهان واقع گشته. و از طرف شمال این شهر به فاصله ۴۰ کیلومتری دریاچه نمک قرار دارد. هویت شهر آران و بیدگل با عناصر **طبیعی**(مانند همجواری با کویر مرنجاب ، دریاچه نمک)، **کالبدی**(مانند بناهای ارزشمند تاریخیِ کاروانسرای مرنجاب، خانه بنی طباء، بازارچه ها و محورهای تاریخی فرهنگی بنی طباء، دربند و ...) **فرهنگی-مذهبی**(امامزاده های هلای بن علی، هاشم ، قاسم با مراسمات باشکوه عزاداری و تعلق خاطر مردم

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

، حسینیه ها و ...) **اقتصادی**(معیشت های بومی وابسته به قالی بافی، شعربافی، گردشگری مذهبی) عجین است. بافت کهن این شهر از یک **استخوان بندی** اصیل و قوی شهری با محورهای فرهنگی، تاریخی، تجاری و اقتصادی برخوردار است که قابل تعمق می باشد. این شهر دارای مجموعه های ارزشمند تاریخی، فرهنگی- مذهبی از قبیل امامزاده ها، حسینیه ها، خانه های قدیمی ارزشمند فراوانی است. آستان مقدس امامزاده محمد هلال نیز در منتهی الیه شهر آران و با فاصله بسیار کمی از آن واقع گردیده بود که به همین لحاظ، خود این امامزاده دارای برج باروی مستقل و مجزائی بوده است که در کنار آن نیز کاروانسرای کوچکی جهت استراحت بازدیدکنندگان در خارج از حصار شهر وجود داشته است. شهر آران و بیدگل در نظر شهروندان بومی و گردشگران به یک شهر مذهبی معروف است.

شکل ۱۱- اماکن مذهبی شهر آرانوبیدگل: امامزاده قاسم(راست)؛ امامزاده هاشم (وسط) ؛ امامزاده هلال(چپ) (ماخذ: نگارنده)

اغلب فعالیتهای اجتماعی در شهر آرانوبیدگل در مکانهای مذهبی اتفاق میافتد. این رویدادها براساس نقشه شماره ۳ که اماکن مذهبی بویژه امامزادهها، میدانها و فضای باز پیرامون این اماکن (صحنها و جلوخان این مکانهای مذهبی) مانند میدان هلالبنعلی (که غالبا در یک مسیر ساختاری شمالیجنوبی شهر قرار گرفتهاند) را شامل میشود. در بعد اقتصادی، اغلب مردم در کارگاهها و کارخانههای فرشبافی و شهرک صنعتی مشغول به کار هستند. مطابق نقشه شماره ۴ قابلیتهای موجود شهر در بعد گردشگری مذهبی (امامزادهها و حسینیههاو مساجد) در بعد طبیعی (کویر مرنجاب و کویر نمک) در بعد تاریخی (خانهها و اماکن تاریخی، کاروانسرای مرنجاب) پیشروی توسعه آتی این شهر هستند.

برای بهرهگیری از قابلیتهای گردشگری مذکور بایستی تحلیلی یکپارچه از نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهیدهای پیشرو ارائه داد. با شناسایی نیازها، کمبودها و مسائل شهروندان و گردشگران به برنامهریزی و توسعه پایدار آن شهر پرداخت. نقشه شماره ۵ تحلیلی یکپارچه از وضع موجود شهر آران و بیدگل را ارائه میدهد که در آن به اماکن مذهبی، طبیعی، تاریخی و زمینههای ارزشمند شهر بویژه امامزاده هلال، امامزاده هاشم و امامزاده قاسم تاکید شده است. همچنین به نیازهای گردشگران بویژه توسعه اقامتگاهها و زائرسراهایی برای رفاه گردشگران و سایر کمبود تاسیسات و تجهیزات شهری تاکید شده است.

نقاط قوت: انسجام فضایی ، نظم هندسی ، تنوع، انعطاف پذیر بودن فضاهای باز همگانی، وجود نقاط شاخص در شهر نظیر امام زاده ها و میدان ها، هلال به عنوان مهمترین نقطه، داشتن خاطرات تاریخی، بناهای تاریخی ارتباط زمانی شهر را با گذشته برقرار می کنند، هماهنگی، دلپذیری منظر شهری، یکپارچگی مناظر و مرایا ،تناسبات بصری، وجود بناها ، لبه ها و و مجموعه ها و محدوده های ارزشمند تاریخی، وجود عناصر نشانه در سطح شهر ، داشتن خط آسمان متنوع، وجود کریدور

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

بصری در خیابان هلال باعث خوانایی مسیر گردیده است(بسمت امام زاده)، هویت زمانی ، کاهش محصوریت زمان، حس تغییر فصول ،حس زمان نسبت به مکان، خوانایی، حس مکان،تعلق خاطر ،راحتی و آسایش روان، امنیت و ایمنی، غنای حسی، وجود نشانه های قوی در شهر ، حس مکان غنی مذهبی، تنوع و سرزندگی ، پایداری اجتماعی ، هویت اجتماعی، تعلق خاطر ،ایمنی ، مذهب در شکل گیری هویت شهر آران و بیدگل نقش غالب را ایفا می کند(وجود امام زاده ها ، مساجد ، هیئت ها و ...)، وجود قراگاه های رفتاری خاص شهر (فضاهای جلوی امام زاده ها)، خاطره انگیزی، عناصر برجسته ،زمینه های معمارانه ، خاطره انگیزی ، هویت، فضاهای جمعی به جا مانده از گذشته با خاطره های تاریخی ، داشتن زمینه مذهبی قوی در بین مردم ، حضور پررنگ کاربری های مذهبی، پایداری ، ماندگاری، زیست پذیری، آسایش اقلیمی، مسیرهای سایه انداز در بافت قدیم، کارایی ،گوناگونی ، دسترسی ، گوناگونی ، راحتی، هماهنگی، انعطاف پذیری، سازگاری، یکپارچگی،نفوذ پذیری، ارتباط و اتصال فضاهای شهری، دلپذیری، زیبایی،، مسطح بودن شهر ، متنوع بودن الگوی راهها،ریخت ارگانیک بافت قدیم هویت منحصر به فردی را برای شهر ایجاد نموده است

نقاط ضعف: الگوی فضایی در بافت جدید درهم شکسته است (گسستگی فضایی میان سطح جید با الگوی سطح قدیم)، نداشتن ارتباط زمانی ساخت وساز جدید، فرسودگی بافت قدیم این زمینه تاریخی را نامطلوب کرده است، وجود یکنواختی واغتشاش بصری در بافت جدید ، وجود بناهای فرسوده وتخریب شده در بافت قدیم، خط آسمان یکنواخت در بافت جدید، نبود پیوستگی بصری در بافت جدید و میانی، نبود لبه قوی در شهر، وجود فضاهای بی شکل و تعریف نشده که تناسبات بصری و ادراکی نامطلوبی دارند

کم رنگ شدن کانون های تجمع و فعالیت، محله ای (نظیر مراکز محله ای و یا چهار سوق) در بافت قدیم و کمبود مکان های مناسب در بافت جدید برای تعملات اجتماعی باعث پایین آمدن سرزندگی شده است . فرسایش بافت قدیم موجب کاهش امنیت و حضورپذیری در محدوده است ، پایین بودن امنیت در شب در پارک های اطراف شهر، گسترس بی رویه شهر از اطراف، کمبود فضاهای سبز و توزیع نامتناسب آن به صورت لکه های منفصل و پراکنده ،پراکندگی ناسازگار با زیست بوم در بافت جدید، ناقص بودن شبکه زیرساخت های شهری ،توزیع نامناسب کاربری های خدماتی در سطح شهرو همچنین عدم دسترسی مردم به خدمات رفاهی- بهداشتی در محدوده بافت کهن، ناهم خوانی معابر بافت کهن با حرکت سواره، تداخل حرکت موتور سیکلت و پیاده.

فرصتها: قابلیت اصلاح فرم های فضایی، فرصت احیاء بافت تاریخی (پیاده راه سازی، تزریق کاربری بروز ، جذب جمعیت و ...)، افزیش گردشگر به شهر در فصل بهار و پاییز فرصت اقتصادی، فرصت تقویت خوانایی شهر با استفاده از عناصر شاخص، فرصت تقویت فضاهای باز شهری با طراحی مجدد آنها ، پر رنگ بودن کاشان در ادراک مردم شهر، فضاهای جلوی اماکن مذهبی فرصتی است برای ایجاد قرارگاه های رفتاری، وجود کویر مرنجاب و کویر نمک، وجود الگوهای ارزشمند بومی در شهر مانند گودال باغچه_ ، وجود اراضی بایر و مخروبه‌های موجود در بافت قدیم فرصتی است برای ایجاد کاربری های مورد نیاز و متنوع (امکان جذب فعالیت های جهانگردی و پذیرایی و گردشگری)، انعطاف پذیری در فضاهای باز همگانی، پایین بودن نفوذ پذیری در بافت کهن، عدم تبعیت گونه بندی فضاهای پرو خالی جدید از الگوی بومی، شبکه منظم باعث یکنواختی بافت جدید شده است ، خطر تخریب بناهای بافت کهن در اثر زلزله، شکافته شدن انسجام و یکپارچگی بافت باارزش فرهنگی و تاریخی به وسیله خیابانهای تازه تأسیس، احیای سبک معماری سنتی

نظرسنجی از مردم ، گردشگران توسط نگارندگان در اسفند سال ۱۳۸۸ نشان میدهد که پرسششوندگان شهر آران و بیدگل را شهری با هویت مذهبی معرفی مینمایند. در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

ایـن تحقیـق بـر جـو مذهبـی، مکانهـای مذهبـی و مراسـم و آیینهـای عـزاداری محـرم بـه عنـوان عوامـل موردعلاقـه، خاطرهانگیـز و آیینهـای اصیـل اظهـار شـده اسـت.

جدول ۱- نظرسنجی از شهروندان و گردشگران درباره طراحیشهری آران و بیدگل (ماخذ: نگارنده)

سوالهای پرسشنامه در مورد آران و بیدگل	پاسخهای شاخص	درصد پاسخ
۱- چه چیزهای آران و بیدگل را دوست دارید؟	جو مذهبی اصالت بومی	**%۷۰** %۱۲
۲- چه چیزهای آران و بیدگل را دوست ندارید؟	فرسودگی بناها نبود فرهنگ شهرنشینی	%۴۰ %۳۵
۳- کـدام مـکان هـای شـهرتان را دوسـت داریـد و چـه خاطـره ای از آنهـا داریـد؟	مکان های مذهبی (امام زاده هلال ، امامزاده قاسم- مسجدجامع قاضی- حمام قدیمی و ...) دشتها و کویر	**%۷۰** %۳۰
۴- آیین ها و مراسم شهرتان کدام است؟	مراسم عزاداری محرم	**%۸۰**
۵- چـه چیزهـای ایـن شـهررا بایـد اصـلاح و بهسـازی کر د ؟	زیرساخت های شهری (فضاهای تفریحی- بهداشتی درمانی) - الگوی معماری	%۶۰ %۳۰
۶- گذشته شهرتان را توصیف کنید.	دارای بافت قدیمی با الگوی معماری کویری- امرار معاش از طریق کشاورزی،فرش بافی و صنایع دستی - شَعر بافی	%۴۰ %۴۰
۷- آرزوی شـما در مـورد آینـده آران و بیـدگل چیسـت؟	توسعه و پیشرفت شهر احداث جاده ای به طرف تهران	%۴۰ %۳۰

تهدیدهـا: تهدیـد ایجـاد راههـای جدیـد در بافـت کهـن، انقطـاع تاریخـی بیـن نسـل هـا وتوسـعه هـای جدیـد و قدیـم، اغتشـاش بصـری، سـاخت وسـازهای جدیـد منظـر شـری را تهدیـد مـی کننـد، ادراک دوگانـه آران و بیـدگل از شـهر، از بیـن رفتـن مشـاغل سـنتی و بومـی و جایگزیـن شـدن مشـاغل صنعتـی ، موتـور سـیکلت هـا ایمنـی امنیـت جانـی وروحـی مـردم را تهدیـد مـی کننـد، خطـر تخریـب بناهـای بافـت کهـن در اثـر زلزلـه، جابجایـی جمعیـت در داخـل شـهر در نتیجـه از بیـن رفتـن تدریجـی پیونـد اجتماعـی، ناملایمـات طبیعـی نظیـر بـاد و غبـار از شـرق ، فرسـودگی دانـه هـای لبـه تجـاری تهدیـدی در جهـت کارایـی آنهاسـت ، احسـاس عـدم تعلـق و نارضایتـی سـاکنین از زندگـی در بافـت کهـن بـه علـت کمبـود امکانـات، افزایـش مسـیرهای شـطرنجی تهدیـدی اسـت در جهـت افزایـش نفـوذ پذیـری و از بیـن رفتـن سلسـله مراتـب شـهری و کاهـش خوانایـی ، توسـعه هـای جدیـد مورفولـوژی طبیعـی شـهر را تهدیـد مـی کنـد

آینـده برنامهریـزی و طراحیشـهری بعـد از تحلیـل یکپارچـه شـامل تدویـن چشـماندازی مبتنـی بـر تحلیـل مذکـور میباشـد:

- شـهر آران و بیـدگل در افـق چشـم انداز، شهریسـت مذهبـی – گردشـگری بـا هویـت منحصـر بـه فـرد زیسـت بـوم ممتـاز بـا اقتصـاد پویـا در شهرسـتان در تعامـل سـازنده بـا شـهرهای اطـراف ، بـا هـم گرایـی و هماهنگـی ابعـاد کالبـدی ، کارکـردی ، اجتماعـی ، معنایـی ، فرهنگـی و زیسـت محیطـی؛ کـه دارای ویژگـی هـای زیـر اسـت :
- سـاختار کالبـدی بومـی متناسـب بـا سـاختار طبیعی ، خوانـا، منسـجم ، متـوازن، مقـاوم ، هماهنـگ بـا زمینـه و محیـط طبیعـی منطقـه ، منطبـق بـا سـنت هـای زندگـی بومـی ، دارای لبـه هـای واضـح و آشـکار ، محورهـای دیـد مسـلط و جـذاب ، امتـزاج معمـاری پیشـرفته قـرن بیسـت و یکـم در بسـتری از معمـاری تاریخـی، سـاختار اصلـی قـوی و کارآمـد
- محـدوده ای بـا فعالیـت غالـب فرهنگـی – مذهبی-گردشـگری ، صنایـع بومـی ؛ کارآ ، خـود اتـکا ، پاسـخگوی نیـاز سـاکنین و شـاغلین ؛ توانـا در تولیـد ثـروت؛ دارای شـبکه دسترسـی کارآمـد ، دارای مراکـز فعالیتـی منسـجم و سـازگار در ارتبـاط

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

مناسب با پهنه های مسکونی ؛ دارای تاسیسات زیر بنایی کارآمد

- پیوستگی سازمان اجتماعی، سرزنده ، امن ، دارای قرارگاه های رفتاری قوی و منسجم ، ارتباطات اجتماعی و همسایگی مستحکم ، مشارکت موثر ساکنین در اداره محدوده با تاکید بر نقش مسجد و مکانهای زیارتی و گروههای مرجع
- تداعی کننده خاطرات و سرمایه های اجتماعی و بومی، تقویت کننده آیین ها و رسوم های اجتماعی ، دارای نشانه های سمبلیک و نمادین
- متناسب با زمینه و فضای طبیعی شهرستان و استان و بهره مندی بهینه از طبیعت با حفظ پایداری محیط ، ارتباط حداکثری فضای مصنوع و اجتماعی با محیط طبیعی

۸- اهداف، راهبردها و سیاستهای توسعه آرانوبیدگل با رویکرد گردشگری مذهبی:

ایجاد فضای معنوی، یکی از راههای، تقویت معنویت در زندگی است. چرا که اگر انسان در راستای معنویت قرار نگیرد، و فرصت و زمینه حضور معنوی و تهذیب نفس را فراهم نشود، ممکن است به جهت مخالف یعنی زمینههای مجازی و غیرحقیقی جذب شود. ایجاد کاروانهای فرهنگی و زیارتی و حرکت به سوی بقاع متبرکه و حرمهای مطهر امامزادگان، زیارت زیارتگاهها، یکی از این راههاست. شکلگیری جو عاطفی، همدلی زائران و خضوع در برابر خداوند با توسل به خاندان اهل بیت، میتواند معنویت و انسانهای معنوی را ارتقا دهد. زیارت، از آن جهت که نوعی ارادت و محبت و رابطه معنوی بین زائر و مزور پدید میآورد، احساس تنهایی و نیازهای درونی زائر را تامین نموده، روح وی را سیقل داده و او را بسوی زندگی معنوی سوق میدهد. اینگونه است که ایجاد توسعه فضاهای معنوی و برنامهریزی و مدیریت اجتماعی با محوریت مراکز دینی و مذهبی و مراسمهای آیینی، در شکلگیری فضای معنوی، شهر معنوی و جامعه معنوی راهگشاست. در این راستا بهره-گیری از ارزشهای زمینهای در جهتدهی به برنامهریزی و طراحی محیطی میتواند مفید باشد. نگرش زمینه-گرایی، زمینهها و معنای نهفته در محیط را به عنوان ارزشهایی قابل احترام و آشکارسازی دانسته و میتوان طراحی و توسعه محیط و مناطق را بر مدار آنها ارزشها انجاد داد (مولائی، ۱۳۹۶: ۱۰۲). فرایند توسعه شهری از چشمانداز، اهداف کلان و خرد، راهبردها و سیاستهایی تشکیل میشود که با تعریف پروژههایی میتواند در عمل به تحقق آن چشمانداز و اهداف و راهبردها منتهی شود. اهداف، راهبردها و سیاستهای پیشنهادی برای توسعه شهر آران و بیدگل با رویکرد گردشگری مذهبی_ که با نگاهی جامع و تامین نیازمندیها و حل مسائل این شهر تهیه شده است_ به شرح زیر میباشد:

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۲- اهداف، راهبردها و سیاستهای توسعه پایدار شهر آران و بیدگل با رویکرد گردشگری مذهبی (ماخذ: نگارنده)

اهداف (عملیاتی)	راهبردها و سیاست ها	برنامه های پیشنهادی
۱- تقویت نشانه های منحصر به فرد شهر (امام زاده ها) **۲- تقویت عرصه هایی جهت اجرا و انجام آیین ها و مراسم (جلو خان امام زاده ، مساجد و میدان ها)**	ساماندهی امام زاده ها بصورت منسجم و در ارتباط باهم ساماندهی مساجد قدیمی تقویت نقش مسجد و زیارتگاههای شهر به عنوان عناصر شاخص و هویت بخش ساماندهی حوزه های پیرامونی مساجد شهر	ساماندهی امام زاده هلال، ساماندهی هفت امام زاده، ساماندهی امام زاده قاسم ، ساماندهی امام زاده ابراهیم، ساماندهی امام زاده حسین و هاشم، ساماندهی فضای پیرامونی مسجد امام علی، ساماندهی کالبدی ،هندسی و عملکردی فضای پیرامون امام زاده ها-افزایش اجتماع پذیری فضای پیرامون امام زاده ها با تجهیز مبلمان مناسب-تبدیل صحن امام زاده ها به فضای شهری چند منظوره-نورپردازی عرصه فضا در شب-افزایش پوشش گیاهی برای آسایش اقلیمی-اولویت دادن به پیاده در فضای مقابل امام زاده ها و مساجد- طراحی بدنه های مشرف به فضاهای همگانی بر طبق الگوی بومی و خط ارتفاعی -طراحی مبلمان و تسهیلات مناسب همچون آبخوری، نیمکت، سایبان، سکو برای حضور مردم- ایجاد مکانهایی برگزاری نمایشگاههای موقت و مراسم مذهبی-شاخص نمودن عناصر کالبدی که باعث یادآوری خاطرات جمعی حس مکان و تصویر ذهنی شهروندان می باشد -ایجاد تنوع در جزئیات، روشنایی معابر و عناصر شاخص و پارک ها در شب، استفاده از پوشش گیاهی جهت زیباسازی شهر، به کارگیری عوامل طبیعی موجود در محله ، توجه به حریم ها و نوع روابط ناشی از مفاهیم ذهنی افراد محله در طرح ورودی محله ، ایجاد سکانس های طولانی تر و پردامنه تر برای ورودی های اصلی نسبت به فرعی، حفظ الحاقات در نما و منظر شهری ، ساماندهی تابلوها، بدنه ها تا حد امکان شفاف و نفوذ پذیر بوده به نحوی که فعالیت های متنوع و مختلف درون هر یک از فضاهای، ایجاد تنوع در جزئیات، تامین کالاهای ضروری روزانه و هفتگی اهالی محله ، مراکز فرهنگی – هنری و ...، تسهیل ارتباط بین بخش های مختلف محله ، ایجاد پیاده راه و مسیرهای دوچرخه در محله، چندمنظوره نمودن فضاها ی همگانی، استفاده چند منظوره از مساجد و مدارس برای گردشگری
۳- تقویت مکان های خاطره انگیزو قرارگاههای رفتاری پویا و سرزنده در بافت کهن و بافت جدید شهر	ساماندهی و ایجاد قراگاه های رفتاری مطلوب در آران و بیدگل، ساماندهی پارک های شهر ، احیای مراکز محله ای قدیمی، حفظ و احیاء فضاهای خاطره انگیز در شهر، ساماندهی میدان های شهر آران و بیدگل، طراحی فضاهای تعریف نشده در شهر	طراحی فضاهای تعریف نشده در داخل بافت قدیم آران و بیدگل طراحی فضاهای رها شده در بافت میانی شهر ساماندهی ایستگاه های اتوبوس ساماندهی و احیاء چندمنظوره چهارسوق ها در محورهای فرهنگی بیدگل و محور بازار آران مطلوب سازی پارکهای شادی و زیتون و پارکهای درون محله ای برای اقشار مختلف بویژه زنان و جوانان مناسب سازی و ارتقاء کیفیت مزارع برای اوقات فراغت و تفریح ساماندهی پارک احمد آباد ساماندهی میدان زیارت ساماندهی خیابان های آران وبیدگل
٤- زیباسازی سیما و منظر شهری در محدوده اطراف امام زاده هلال ، قاسم ، ورودی شهر و محلات شهری	ساماندهی نما ومنظر شهری آران و بیدگل بهسازی سیمای بافت جدید زمینه گرایی در پهنه هایی که اغتشاش بصری وجود دارد. -	پاک سازی جداره بلوار دکتر اعظیمی،بلوار شهیدان الماسی ، خیابان امام خمینی،خیابان هلال ساماندهی سیمای خیابان های شهر ساماندهی سیمای محلات مسکونی شهر

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

۵- افزایش دادن خوانایی شهر آران وبیدگل در حوزه های و مقیاسهای مختلف شهری و محلی	تقویت لبه های شهر تقویت نشانه های موجود در شهر و ایجاد نشانه های جدید ساماندهی و تقویت ورودی های شهر و محله ها حفظ و تقویت دید به عناصر شاخص مانند گنبدها ومناره ها	طراحی لبه شمال شرقی شهر به عنوان لبه سبز کشاورزی پیاده مدار حفظ لبه کهن شهر با تداوم آن در لبه کنونی ساماندهی ورودی محله های آران و بیدگل ساماندهی ورودی شهر از سمت نوش آباد ، کاشان و کویر مرنجاب و دریاچه نمک ساماندهی ورودی های مکانهای مذهبی
٦- تزریق حیات و سرزندگی به محلات آران و بیدگل	طراحی فضاهای جمعی مشترک در بین محلهها- طراحی مراکز محله- ایجاد مراکز خدماتی- ایجاد ارتباط بین محلات-طراحی ورودی محلات	طراحی مرکز محله دربند ایجاد مراکز تفریحی و ورزشی در درون محلات طراحی منسجم خیابانهای نواب صفوی و شهید مفتح به عنوان اتصال دهنده آران و بیدگل قدیم به یکدیگر طراحی میدان های حرم ، سه راه بند شاهی و شهدا به عنوان نقاط اتصال دهنده آران و بیدگل قدیم

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

گردشگری مذهبی، الگویی ایرانی_اسلامی در حوزه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است که میتواند علاوه بر سبک زندگی، سیمای شهرهای ایرانی را نیز بسوی الگوی مذکور بطور مطلوب و جهتدار هدایت نماید. حرم مطهر امامان و امامزادگان، محل پیوند زائر با خداست. زائر با حرکت و حضور در این مکانهای مقدس، ضمن دستیابی به آرامش قلبی و طمانینه به مراحل و درجات مختلف روحی، عبادی و نیایشی وارد میشود. زائر در این مکانها با **تکریم و تفضّل** اهل بیت (ع) عجین شده و زائر را به سوی معنویت سوق میدهد. این رویکرد به عنوان الگویی ایرانی اسلامی در راستای توسعه پایدار شهرهای مذهبی میتواند بکار گرفته شود. خوداتکایی این شهرها در ابعاد اقتصادی و عدم وابستگی به کمک-های مالی دولتی میتواند به تحقق پایداری اقتصادی این شهرها کمک نماید. اتکای شهر، شهروندان و گردشگران به مراکز مذهبی و آیینهای مربوطه نیز می-تواند به پایداری فرهنگی_ اجتماعی آنها کمک نماید. در راستای گردشگری مذهبی، حفاظت و احیای مجموعهها و مراکز مذهبی بویژه امامزادههها ضروری است.

شکل ۱۲- اهداف کلان، راهبردها و رئوس چشمانداز طرح توسعه آتی بقاع متبرکه و حرم امامزادگان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

راهبردها و سیاستهای پیشنهادی برای توسعه کاربری این رویکرد که بر محوریت زیارت، زائران و مراکز مذهبی عبارتند از:

- ✓ **توجه به زمینههای ارزشمند بقعه و حرم امامزادگان و بافت پیرامون در طرح توسعه آتی:** در دیدگاه توسعه زمینهگرا، احترام به زمینه-های از قبل موجود ضروری است. نگرشی زمینهگرا در طرح توسعه آتی بقاع متبرکه و حرم امامزادگان، حفاظت و احترام به عناصر، اجزاء و زمینههای ارزشمند از قبل موجود را میطلبد. حفاظت از زمینه-های کالبدی بویژه بناهای ارزشمند مذهبی و تاریخی حرم و اجزاء و عناصر آن (گنبد، مناره، ورودی، درب، نخل، عَلم، ضریح و ...) از این قبیل است. همچنین کیفیت برگزاری آیینهای مربوطه از قبیل مسیرهای عزاداری و جشنها و تجهیزات مربوطه نیز بهعنوان زمینههایی فرهنگی اجتماعی قلمداد میشود. احترام به زمینههای کالبدی، فرهنگی و اجتماعی و زیستمحیطی **بافت پیرامون** نیز ضروری است. به عنوان نمونه خانههای قدیمی، ورودیهای با معماری ارزشمند، درختان کهنسال، حیات اجتماعی و جریان زندگی در محلههای نفرآباد و هاشمآباد شهر ری از زمینههای ارزشمند بافت پیرامون حرم حضرت عبدالعظیم (ع) است.
- ✓ **توسعه مراکز و مجموعههای چندمنظوره فرهنگی، مذهبی، هنری و اجتماعی؛** در این فرایند، در نظر گرفتن سلسله مراتب فضایی شامل جلوخان و پیشفضای ورودی، سردر، حیاط مرکزی، ایوان و رواق و فضاهای سرپوشیده و نیمه سرپوشیده با تلفیقی از عناصر طبیعی(بویژه اب و گیاه) ضروری است. همچنین حریم ارتفاعی، کالبدی و کاربری بایستی برای این مراکز رعایت شود تا فرم و عناصر شاخص این مجموعهها از دور نمایان و آراینده سیمای شهری گردند. در نظر گرفتن زیرساختمای گردشگری پیرامون این مجموعهها (بویژه مراکز اقامتی و رفاهی و پارکینگهای عمومی) با الگوی معماری بومی بسیار حائز اهمیت است. در شهر آران و بیدگل توسعه پایدار شهر در قالب ساختاری شامل محوری شمالی_جنوبی و عناصر نقطهای مهمی همچون امامزاده هلال، امامزاده قاسم و امامزاده هاشم از پیشنهادات این مطالعه محسوب میشود. طراحی شهری این مسیرها و نقاط با ملاحظات و سیاستهای مذکور میتواند به ارتقای پایههای فرهنگی، اقتصادی، محیطی شهر منتهی شود.
- ✓ **حرم امامزادگان بهعنوان نشانه و نمادی فرهنگی و اجتماعی شهری؛** حرم امامزادگان به عنوان **گنجینه و موزه معماری ایرانی_ اسلامی**، مجموعه ارزشمندی از هنر معماری شامل گنبد، مناره، سردر، کاشیکاری، گچبری، طاق و قوس و کاربندی و رسمیبندی و غیره را در خود دارند. این مراکز در منظر شهری و خط آسمان شهری منظری زیبا، بدیع، متنوع، هویتساز و خاطرهانگیز را ارایه مینمایند. در اغلب شهرهای شیعی، خوانایی و تشخص شهری بطور مستقیم با مجموعههای مذهبی و بقاع متبرکه ارتباط دارد. تحقیق درباره تصویر ذهنی مردم و گردشگران از شهرها، گویای نقش کلیدی و حیاتی بقاع متبرکه و جایگاه نشانه-ای و نمادین این مراکز دارد.
- ✓ **حرم امامزادگان بهعنوان هویتساز و شهرآفرین؛** هسته اولیه بسیاری از شهرها و سکونتگاهها و محلههای بعد از اسلام، مدیون مراکز مذهبی و بقاع متبرکه میباشد. بطوریکه بعد از ایجاد بقعه و حرم امامزاده، کاربریها و بافت شهری مهمی پیرامون آنها شکل گرفت. چنانکه این بافتها شکلگیری و هویت خود را به این بقعه یا حرم وابستهاند. از طریقی دیگر **هویت و نام** بسیاری از شهرها و محلهها با نام و کارکرد حرم امامزادگان **پیوندی ناگسستنی** دارد. پیوند شهر مشهد با حرم حضرت امام رضا(ع)، پیوند شهر قم با حرم حضرت معصومه (س)، پیوند شهر ری

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

با حرم حضرت عبدالعظیم(ع)، پیوند شیراز با حرم حضرت شاهچراغ، پیوند منطقه تجریش تهران با حرم امامزاده صالح (ع)، پیوند شهر آران و بیدگل با حرم حضرت هلال بن علی(ع) بدیهی است.

- ✓ **حرم امامزادگان بهعنوان مجموعه-ای پاکیزه، زیبا، پایدار و پاسخده برای تمامی مراجعین:** نگرشی جامع به مجموعههای مذهبی میتواند از دیدگاه **گردشگری مذهبی، مدیریت بحران** و **پدافندغیرعامل** و **توسعه شهری** پایدار تداوم یابد. حرم امامزادگان میتواند نقطه عطفی برای مسافرت گردشگران و علاقمندان از سطح شهری و حتی از شهرهای و مناطق و کشورهای دیگر باشد که تامین نیازمندیهای زائران غیربومی از زیرساختهای حملونقلی گرفته تا اقامتگاه مطلوب زائران را میطلبد. از دیدگاه مدیریت بحران، فضاهای مذهبی بویژه فضاهای زیرسطحی آنها بهعنوان پناهگاهی برای مردم، اسکان اضطراری و امدادرسانی محسوب میشود. ایمنسازی و اتخاذ برنامه جامع پدافندغیرعامل و تدابیر لازم برای مصون ماندن از تهدیدها و آسیبهای احتمالی نظامی و بلایای طبیعی از ملزومات توسعه آتی این مراکز محسوب میشود. همچنین از دیدگاه توسعه پایدار، توجه به پاکیزگی، زیبایی و پاسخدهی محیطی در مجموعه امامزادگان امری لازم و بدیهی در راستای الگوسازی برای سایر مراکز و مکانهاست.
- ✓ **تهیه برنامههای بلندمدت، میان مدت و کوتاه مدت برای توسعه مراکز و قطبهای گردشهری مذهبی:** فضاهای مذهبی میتوانند طیف متنوعی از مسائل و نیازهای شهروندان (از قبیل کمک به کنترل همهگیری، فقر، ازدواج، مسکن نیازمندان، تامین کالای مورد نیاز نیازمندان و ...) را برطرف نمایند. برای این منظور با استفاده از مشارکت متخصصان حوزههای علوم اسلامی، علوم اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، معماری و شهرسازی، بهداشتی و درمانی، مدیریت شهری و تدوین کمیتههای تخصصی توسعه این مراکز و قطبها، به تدوین برنامههای منطقه در بازههای زمانی بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت اقدام نمود.
- ✓ **استفاده از ظرفیت مشارکت مردمی، خیران و نهادهای عمومی در توسعه مراکز و فضاهای مذهبی؛** در توسعه فضاهای مذهبی بهتر است که از ظرفیت عظیم مردمی، خیران و نهادهای عمومی در ابعاد گسترش همیاری مالی، همفکری و ایدهپردازی و نیروی انسانی به ارتقای وضعیت شهرها پرداخت. این امر شامل ساکنان، گردشگران بومی و غیربومی و سایر نیازمندان است.
- ✓ **استفاده از ظرفیت فضای مجازی در معرفی، تبلیغ، گسترش فعالیتها؛** فضاها و مراکز مذهبی میتوانند با بهرهگیری از ظرفیت فضاهای مجازی به تعمیق و گسترش اهداف و فعالیتهای خود در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و معنوی، جذب حمایتهای مردمی، تداوم فعالیتهای مرکاز در ایام ویژه مانند محدودیتهای کنترل همهگیری اقدام نمایند.

منابع و ماخذ

- امینزاده، بهناز. (۱۳۷۹). «حسینیهها و تکایا: بیانی از هویت شهرهای ایرانی». نشریه علمی-پژوهشی هنرهای زیبا. دانشگاه تهران. شماره ۶ صص ۵۵-۶۶
- ابنبطوطه (۱۳۷۰). سفرنامه ابن بطوطه. ترجمه محمدعلی موحد. انتشارات آگاه.
- بهزادفر، مصطفی. مولائی، اصغر. (۱۳۹۲). «جایگاه امامزادهها در طراحی شهری ایرانی-اسلامی با تاکید بر تصویر ذهنی شهروندان (نمونه موردی: شهرِری)». کنگره بینالمللی امازادگان، سازمان اوقاف و امورخیریه و دانشگاه اصفهان. اصفهان.
- دانشپژوه، منوچهر. (۱۳۸۵). بررسی سفرنامههای دوره صفوی. اصفهان. فرهنگستان هنر.
- کمپر، انگلبرت (۱۳۶۳). سفرنامه کمپر. ترجمه کیکاووس

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جهانـداری. تهـران. انتشـارات خوارزمی.
- راپوپـورت، امـس. (۱۳۸۵). منشـاء فرهنگـی مجتمـع هـای زیسـتی. پیوسـت کتـاب تاریـخ شـهر. ترجمـه راضیـه رضـازاده. تهـران. جهـاد دانشـگاهی علـم و صنعـت.
- دورانـت، ویلیـام جیمـز. (۱۳۷۰). تاریـخ تمـدن. ترجمـه احمـد آرام و ع. پاشـایی. انقـلاب اسـلامی. جلـد اول و دوم. چـاپ سـوم. تهـران.
- علیآبـادی، بیـژن. (۱۳۹۰). «تهـران و تکیههایـش». قابـل دسترسـی در پایـگاه مجـازی انجمـن مفاخـر معمـاری ایـران.
- قـادری، اسـماعیل. عزتـی، عزتالـه. حافظیـزاده، شـقایق. (۱۳۸۸). «راهکارهـای اسـتفاده از مراسـم تاسـوعا و عاشـورا بـه عنـوان پتانسـیل توریسـم فرهنگـی – مذهبـی در محـدوده بخـش مرکـزی تهـران». مجلـه فضـای جغرافیایـی. سـال نهـم. شـماره ۲۸. دانشـگاه آزاد اسـلامی واحـد اهـر.
- کیانـی، محمدیوسـف. (۱۳۸۱). تاریـخ هنـر معمـاری ایـران در دوره اسـلامی. تهـران. انتشـارات سـمت. چـاپ چهـارم.
- بلوکباشـی، علـی. (۱۳۸۱). «هویتسـازی اجتماعـی از راه بـاد زدایـی گشـتاری». نامـهٔ انسانشناسـی. ص۳۳.
- فرخیـار، حسـین. (۱۳۶۹). مجموعـه تاریخـی، مذهبـی مشـهد اردهال(کاشـان). انتشـارات هیئـت امنـاء سـلطان علـی بـن محمدباقـر (ع). کاشـان. چـاپ اول.
- جواهـری، میکائیـل. (۱۳۸۵). «مسـاجد در اسـلام». تهـران. مقالـه اینترنتـی.
- خرمشـاهی، بهاءالدیـن. (۱۳۷۲). دینپژوهـی. تهـران. پژوهشـگاه علـوم انسـانی و مطالعـات فرهنگـی.
- توانگـر، معصومـه، خاکسـار آسـتانه، حمیـده، رحمانـی، فاطمـه (۱۳۹۱): مدیریـت گردشـگری در شـهرهای مذهبـی زیارتـی بررسـی تطبیقـی مشـهد و واتیـکان، فصلنامـه مطالعـات گردشـگری، دوره اول، سـال اول، شـماره دوم، صـص ۲۲-۱.
- مطهـری، مرتضـی. (۱۳۸۰): فطـرت. تهـران. انتشـارات صـدرا. چـاپ دوم.
- مولائـی. اصغـر. (۱۳۸۸). «طراحـی شـهری آران و بیـدگل». دوره کارشناسـی ارشـد طراحـی شـهری دانشـگاه علـم و صنعـت ایـران. تهـران. دانشـگاه علـم و صنعـت ایـران.
- مولائـی، اصغـر. پیربابایـی، محمدتقی. (۱۳۹۷). «بازشناسـی فضاهـای مذهبـی بهعنـوان نشـانههای بنیادیـن در سـاختار شـهرهای ایـران (نمونـه مـوردی: شـهرِ ری)». نشـریه علمـی پژوهشـی مدیریـت شـهری. شـماره ۵۱. صـص ۲۵۸-۲۴۳.
- مولائـی، اصغـر. پیربابایـی، محمدتقـی. (۱۳۹۵). «طراحـی شـهری زمینـه گـرا در مسـیر سـفر امـام رضـا(ع) در ایـران». فصلنامـه علمـی پژوهشـی فرهنـگ رضـوی. سـال چهـارم. شـماره ۱۶.
- مولائـی، اصغـر. (۱۳۹۶). «گردشـگری مذهبـی در مسـیر سـفر امـام رضـا(ع) بـه ایـران». دانشـگاه امـام رضـا (ع). فصلنامـه علمـی پژوهشـی خراسـان بـزرگ. سـال هفتـم. شـماره ۲۷ .
- مؤمنـی، مصطفـی. (۱۳۸۶). بحثـی در شهرنشـینی و جغرافیـای اوقـات فراغـت و گردشـگری در کتـاب، توسـعه شهرنشـینی و صنعـت گردشـگری در ایـران (از مفهـوم تـا ر اهـکار). سـازمان جغرافیایـی نیروهـای مسـلح. چـاپ اول. تهـران.
- هیـل، درک. گرابـر، اولـگ. (۱۳۶۸). معمـاری و تزیینـات اسـلامی. ترجمـه مهـرداد وحدتـی. تهـران. انتشـارات علمـی و فرهنگـی.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۵۸ . بهار ۱۳۹۹
Urban managment
No.58 Spring 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]